

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.1.09
УДК 343.3

Павликівський В. І.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права Національного
аерокосмічного університету
імені М. Є. Жуковського «ХАІ»
ORCID: 0000-0002-1190-9303
e-mail: pvictor@i.ua

Селевко В. Б.,
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач відділу аспірантури та
докторантури Національного
аерокосмічного університету
імені М. Є. Жуковського «ХАІ»
ORCID: 0000-0002-9543-4981
e-mail: v.selevko@khai.edu

ОБ'ЄКТИ, ЯКІ МАЮТЬ ВАЖЛИВЕ НАРОДНОГОСПОДАРСЬКЕ ЧИ ОБОРОННЕ ЗНАЧЕННЯ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА СКЛАДУ ДИВЕРСІЇ (ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА)

У роботі автори висвітлюють комплекс теоретичних і практичних питань щодо встановлення кримінальної відповідальності за диверсію. Досліджується проблема використання такого застарілого понятійного апарату як об'єктів народногосподарського чи оборонного значення у складі диверсій. Встановлено, що термін «народне господарство» є рудиментом термінології радянського періоду, який необхідно виключити з кримінального законодавства. Також, на думку авторів роботи, використання в складі злочину оціночної ознаки «важливе значення» ускладнює розуміння та здійснення диверсії.

Авторами встановлено, що інформаційні послуги та електронні комунікації забезпечують життєво важливі функції та послуги, порушення яких призводить до негативних наслідків для національної безпеки України. Це дає змогу віднести національних операторів мобільного зв'язку України до об'єктів критичної інфраструктури I категорії критичності, а знищення чи пошкодження їх майна – до диверсійного акту.

На основі проведеного дослідження запропоновано такі шляхи вдосконалення кримінального законодавства: відмова від застарілої термінології радянського періоду як складової диверсії; на основі чинного законодавства запропонувати формулювання суб'єкта диверсії як об'єктів критичної інфраструктури; визнати недоцільним використання оцінного знака «важливо» у складі саботажу; як пропозицію, враховуючи вимоги Закону України

«Про критичну інфраструктуру», замінити оціночну характеристику предмета злочинного посягання як основу відмежування злочинного діяння від незлочинного на чіткий та зрозумілий критерій. критичності об'єктів критичної інфраструктури, відповідно до ст. 10 цього Закону.

Ключові слова: диверсія, об'єкти критичної інфраструктури, об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, склад злочину.

Постановка проблеми. Третій рік поспіль Україна потерпає від злочинних дій держави агресора. Станом на липень 2023 року зареєстровано більше 110 тис. злочинів, вчинених в період повномасштабного вторгнення (ці цифри стосуються злочину агресії, воєнних злочинів та злочинів проти національної безпеки). Буденністю для українців стають масові обстріли міст, вбивства цивільного населення, знищення цивільної інфраструктури та об'єктів електроенергетики. Лише у 2023 році обліковано 33 кримінальних правопорушення за ст. 113 КК України «Диверсія» [1]. Значна частина вказаних дій пов'язана із зруйнуванням або пошкодженням об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню диверсії як кримінально-правовому явищу присвячено роботи Г.З. Анашкіна, В.А. Ліпкан, П.П. Михайленко, А.В. Москвичової, А.А. Піонтковського, В.Я. Тація, М.І. Хавронюка, О.А. Чувакова, Т.І. Созанського та інших.

Постановка завдання. Дослідити поняття об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення як обов'язкової ознаки складу диверсії та за отриманими результатами запропонувати шляхи законодавчого вдосконалення

кримінально-правової норми, передбаченої ст. 113 КК України і практики її застосування з цього напрямку.

Виклад основного матеріалу. Основний склад диверсії на відміну від самого розділу I Особливої частини «Злочини проти основ національної безпеки» практично не зазнав суттєвих змін. Більше того, практично в такому ж вигляді зазначений склад перебував у кримінальному кодексі УРСР 1960 р. (ст. 60). Відповідно до ч. 1 ст. 113 КК України диверсією визнається вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій.

12 грудня 2023 року Україна зазнала однієї з найбільш небезпечних кібератак за всі роки незалежності. Незважаючи на те що об'єктом впливу стала приватна компанія Приватне акціонерне товариство «Київстар» (далі ПРАТ «Київстар»), яка надає послуги у забезпеченні безпроводного електронного зв'язку, його наслідки відчула вся країна. Протягом двох днів був відсутній

мобільний та інтернет-зв'язок. В результаті таких дій конфіденційна інформація абонентів стала не лише загальнодоступною, але й об'єктом кримінального впливу. Зафіксовано порушення роботи банків, банкоматів і торгових терміналів. Загальні матеріальні збитки уточнюються до цього часу. За кібератаку на одного із національних операторів мобільного зв'язку ПРАТ «Київстар» Службою Безпеки України порушено кримінальні провадження за 8-ма статтями КК України. Однією з цих статей у повідомленні прес-служби СБУ вказано диверсію (ст. 113 КК України) [2]. Враховуючи відсутність таких традиційних для диверсії дій як вибухи, підпали, вбивства рішення правоохоронних органів щодо зазначеної кваліфікації потребує більш детального наукового аналізу та обґрунтування.

Крім традиційних для диверсії вибухів та підпалів, а також інших загальнонебезпечних дій, відповідно до ч. 1 ст. 113 КК України, у якості альтернативи відносять також дії, спрямовані на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. Таке законодавче формулювання зазначеної форми злочинної поведінки потребує з'ясування змісту певної нетипової для кримінального права термінології з метою однакового і правильного застосування цієї правової норми.

По-перше, вказане стосується такої ознаки як об'єкти народногосподарського чи оборонного значення. На думку авторів підручника Кримінальне право України за загальною редакцією В. В. Сташиса та В. Я. Тація об'єкти народногосподарського чи оборонного значення

виступають предметом диверсії в якості яких можуть виступати підприємства, установи, шляхи та засоби сполучення, нафто-, газопроводи та ін. [3, с. 30].

Окремі науковці до вказаного предмету правопорушення відносять не лише будівлі і споруди, а також інші об'єкти, зокрема велику рогату худобу, рибу, посіви, земельні угіддя [4, с. 28]. Аналогічної точки зору притримуються автори підручника Кримінальне право України (Особлива частина) під загальною редакцією В. В. Топчія, на думку яких важливе значення для правильної кваліфікації диверсії має його предмет, а саме: будівлі, споруди й інші об'єкти, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; земельні угіддя, водойми, ліси; стада та колекції тварин, риба, що водиться у ставках чи інших водоймах; великі пасіки; посіви сільськогосподарських або інших культур; лісові масиви тощо [5, с. 20]. Таким чином, слід констатувати, що ні в самому законі, ні в коментарях до нього не міститься вичерпної відповіді на те, що слід вважати об'єктами народногосподарського або оборонного значення. На жаль, будь-які пояснення щодо зазначеного поняття, крім перерахування самих об'єктів, що, на думку дослідників, можуть бути віднесені до зазначеної групи у вказаних коментарях та підручниках відсутні. Відсутні у вищезазначених роботах також і посилання на відповідне законодавство на підставі якого зроблені вказані висновки.

Слід визнати, що термін об'єкти народногосподарського значення у чинному кримінальному законодавстві використовується лише у ст. 113 КК України. Згідно з юри-

дичним тлумачним словником народне господарство - це система суспільного виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів; економіка, господарство всієї країни. Як і термін «народногосподарський комплекс», широко використовувався у соціально-економічній та законодавчій практиці радянського періоду [6]. Таким чином, вказане поняття представляє собою економічний термін радянського часу, який використовувався для позначення сукупності галузей і сфер виробництва, споживання та обміну. Підтвердженням цього є відповідні зміни до Господарського кодексу України, де законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення управління об'єктами державної власності» у тексті Кодексу слова «народне господарство» замінено словом «економіка» [7].

Стосовно терміну «об'єктів, що мають оборонне значення» слід зазначити, що відповідно до наказу Служби безпеки України під об'єктами оборонного значення слід розуміти майнові та виробничо-технічні комплекси підприємств, установ, організацій, що залучаються державою до виконання мобілізаційних завдань за умов особливого періоду [8]. На відміну від кримінального законодавства та наказу Служби безпеки України, що втратив чинність сьогоденне законодавство України використовує поняття оборонно-промислового комплексу України під яким слід розуміти сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію

військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами [9].

Таким чином, слід констатувати, що існуюча в ст. 113 КК України термінологія не відповідає сучасним реаліям та протирічить чинному регулятивному законодавству у сфері економіки та національної оборони.

У 2021 р. Верховною Радою України прийнятий закон «Про критичну інфраструктуру» [10]. Відповідно до цього закону під об'єктами критичної інфраструктури слід розуміти об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам. В такому контексті термін «об'єкти критичної інфраструктури» у сучасних реаліях більш точно відповідає змісту ознак предмету складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 113 КК України.

За такого підходу можливе вирішення і другої проблеми правозастосування ст. 113 КК України. Законодавець, вказуючи на характеристики об'єкту диверсії, зазначає, що вказані об'єкти не просто мають народногосподарське або оборонне значення, а конкретизує їх значення за допомогою оціночної ознаки «важливе». Таким чином посягання

на важливі об'єкти народногосподарського або оборонного значення утворюють собою диверсію (ст. 113 КК України), в інших випадках такі дії, при наявності відповідних підстав можуть бути кваліфіковані як умисне знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194 КК України).

В своїх роботах з питань кримінальної відповідальності за порушення трудових прав людини ми неодноразово звертали увагу на проблеми правозастосування кримінально-правових норм, що використовують оціночні поняття [11, 12]. Оціночними є поняття кримінального закону, зміст яких повністю або частково не роз'яснюється в законі чи підзаконних актах, і внаслідок цього конкретизується суб'єктами застосування права на підставі їх професійної правосвідомості з урахуванням обставин, що встановлюються в процесі провадження у справі [13, с. 151]. На думку Є. О. Фролова та В. В. Пітецького оціночні поняття «приховують в собі можливість судових помилок внаслідок наявності суб'єктивного моменту в їх застосуванні, оскільки зміст оціночного поняття в значній мірі визначається правосвідомістю юриста, що застосовує закон» [14, с. 87-88]. В такому разі суд з правозастосовного органу під час вирішення кримінальних справ даної категорії перетворюється на законодавчий орган [13, с. 151-152].

На думку більшості правників всі обов'язкові ознаки складу повинні бути сформульовані таким чином, щоб суд міг ясно бачити волю законодавця, що виражена в даній ознаці, а не підміняти його волю своєю. Враховуючи особливості певних складів

кримінальних правопорушень повністю відмовитися від оціночних ознак у кримінальному праві на сьогодні не представляється можливим. Однак, в більшості випадків законодавець повинен переглянути свої підходи стосовно формування оціночних ознак окремих складів кримінальних правопорушень в сторону зменшення використання останніх. Вказане безпосередньо стосується і диверсії.

На відміну від такого оціночного критерію як «важливе» в чинній редакції ст. 113 КК України, вже згаданий нами закон України «Про критичну інфраструктуру» оперує більш точними категоріями, що дозволяє встановити більш чітку і зрозумілу градацію суспільної небезпечності посягання на різноманітні об'єкти критичної інфраструктури. Так, п. 4 ст. 9 закону визначає сектори критичної інфраструктури, порушення яких призводить до негативних наслідків для національної безпеки України, це зокрема енергозабезпечення, водопостачання та водовідведення, оборона, державна безпека, транспортне забезпечення. Більше того, ст. 10 Закону встановлює 4 категорії критичності об'єктів критичної інфраструктури: 1) I категорія критичності – особливо важливі об'єкти, які мають загальнодержавне значення, значний вплив на інші об'єкти критичної інфраструктури та порушення функціонування яких призведе до виникнення кризової ситуації державного значення; 2) II категорія критичності – життєво важливі об'єкти, порушення функціонування яких призведе до виникнення кризової ситуації регіонального значення; 3) III категорія критичності – важливі об'єкти, по-

рушення функціонування яких призведе до виникнення кризової ситуації місцевого значення; 4) IV категорія критичності – необхідні об'єкти, порушення функціонування яких призведе до виникнення кризової ситуації локального значення. Згадувані у законі категорії можуть бути чіткими критеріями розмежування злочинних посягань на об'єкти критичної інфраструктури від незлочинних.

Повертаючись до вже згадуваної події з ПРАТ «Київстар» від 12 грудня 2023 року, слід вказати, що згідно зі ст. 9 закону «Про критичну інфраструктуру» інформаційні послуги та електронні комунікації забезпечують життєво важливі функції та послуги, порушення яких призводить до негативних наслідків для національної безпеки України. Вказане дозволяє віднести таких національних мобільних операторів України як ПРАТ «Київстар» до об'єктів критичної інфраструктури I категорії критичності, а знищення або пошкодження їх майна до акту диверсії. Зазначимо, що несанкціоноване втручання в роботу інформаційних та комунікаційних систем, а також їх пошкодження, особливо під час воєнного стану, не є самоціллю дій злочинців, що і підтверджує випадок з національним оператором «Київстар». Вказані дії виступають лише способом досягнення інших цілей, зокрема ослаблення держави. Врахування зазначених обставин є обов'язковим для правильної кваліфікації та забезпечення законності та повноти застосування кримінального законодавства.

Зміст та характер кібератаки на сервери національного оператора

«Київстар» та її наслідки дозволяють стверджувати про те, що несанкціоноване втручання в роботу мобільного оператора безпосередньо пов'язане з пошкодженням об'єкту, що має важливе народногосподарське та оборонне значення і виступив способом досягнення іншої злочинної мети, пов'язаної з ослабленням держави (ст. 113 КК України). Наведене підтверджує правильність висновків правоохоронних органів щодо кваліфікації вказаних дій.

Висновки. На підставі проведеного дослідження пропонуються наступні шляхи вдосконалення кримінально-правової норми, передбаченою ст. 113 КК України:

- відмовитися від застарілої термінології радянського періоду в описі складу кримінального правопорушення диверсії;
- з урахуванням відповідних положень чинного законодавства запропонувати формулювання предмета диверсії як об'єктів критичної інфраструктури; визнати недоцільним використання оціночної ознаки «важливе» в складі диверсії;
- з урахуванням вимог закону України «Про критичну інфраструктуру» як пропозиція щодо внесення змін до КК України варто замінити оціночну характеристику предмета злочинного посягання як підстави розмежування злочинного діяння від незлочинного на чіткий та зрозумілий критерій критичності об'єктів критичної інфраструктури, згідно зі ст. 10 цього Закону.

Перспективи подальших наукових досліджень висвітленого у статті питання можуть бути пов'язані із узагальненням практики застосування кримінально-правової норми, передбаченою ст. 113 КК

України, та розробкою пропозицій удосконалення діяльності з
щодо виявлення особливостей та кваліфікації відповідних діянь.

Список використаних джерел

1. Статистична інформації Генеральної прокуратури України. URL : <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 30.01.2024).
2. СБУ відкрила кримінальне провадження за фактом кібератаки на «Київстар» URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vidkryla-kryminalne-provadhennia-za-faktom-kiberataky-na-kyivstar> (дата звернення: 04.01.2024).
3. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.
4. Сухонос В. В., Білокінь Р. М., Сухонос В. В. (мол.). Кримінальне право України. Особлива частина. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга». 2020. 672 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. Конспект лекцій / В. В. Топчій, Г. В. Дідківська, Ю. В. Нікітін, С. С. Мірошніченко [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Топчія. Ірпінь. 2021. 411 с.
6. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4 : Н–П. 720 с.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення управління об'єктами державної власності : Закон України від 13.03.2012 р. № 4498-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2012, № 40, ст.480.
8. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440. (втратив чинність 23.12.2020 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05#Text> (дата звернення: 26.01.2024 р.).
9. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. ст. 241.
10. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 5. ст. 13.
11. Павликівський В. І. Проблеми оціночних ознак в злочинному порушенні угоди про працю (ст. 173 Кримінального кодексу України). *Наукові записки ХЕПУ*, № 1 (16). 2014 р. С. 45–50.
12. Павликівський В. І. Оціночні ознаки грубого порушення угоди про працю. *Вісник Кримінологічної асоціації України: збірник наукових праць*. 2012. № 1. С. 105–115.
13. Павликівський В. І. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про працю, не пов'язані з посяганням на життя та здоров'я дис. канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків. 2004. 224 с.
14. Фролов Є. О., Питецький В. В. Гарантії законності та оцінюючи поняття у кримінальному праві. *Радянська держава і право*. 1979. № 6. С. 87–88.

V. Pavlykivskiy, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

ORCID:0000-0002-1190-9303

e-mail: pvictor@i.ua

V. Selevko, PhD in Philosophy, Associate Professor, Head of Section of Postgraduate and Doctoral Studies National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

ORCID: 0000-0002-9543-4981

e-mail: v.selevko@khai.edu

Objects that have important national economic or defense importance as a mandatory feature of the composition of sabotage (problems of improving the current legislation)

In their work, the authors highlight a complex of theoretical and practical issues related to the establishment of criminal liability for sabotage. The problem of using such outdated conceptual apparatus as objects of national economic or defense significance as part of sabotage is being investigated. It has been established that the term «national economy» is a rudiment of the terminology of the Soviet period, which needs to be excluded from the criminal legislation. Also, according to the authors of the work, the use of the evaluative sign «important value» as part of the crime complicates the understanding and enforcement of sabotage.

The authors established that information services and electronic communications provide vital functions and services, the violation of which leads to negative consequences for the national security of Ukraine. This makes it possible to attribute the national mobile operators of Ukraine to critical infrastructure objects of the I criticality category, and the destruction or damage of their property to an act of sabotage.

Based on the conducted research, the following ways of improving the criminal law are proposed: abandon the outdated terminology of the Soviet period as part of sabotage; on the basis of current legislation, propose the formulation of the subject of sabotage as objects of critical infrastructure; to recognize that it is inappropriate to use the evaluation sign «important» as part of sabotage; as a proposal, taking into account the requirements of the Law of Ukraine «On Critical Infrastructure», replace the evaluative characteristics of the subject of criminal encroachment as a basis for distinguishing a criminal act from a non-criminal act with a clear and understandable criterion of criticality of critical infrastructure objects, in accordance with Art. 10 of this Law.

Keywords: *sabotage, objects of critical infrastructure, objects that have important national economic or defense significance, criminal offense, criminal responsibility, composition of the crime.*